

Bireysel ve Sosyal Bir Erdem Olarak Âdâb-ı Muâşeret

M. Zeki DUMAN*

Âdab-ı Muâşeret, insana özgü bir erdem olan âdab ile nezaket kurallarının bireysel ve sosyal hayatta uygulanan kısmıdır. Bu terkip, âdab ile muâşeret kelimelerinin birbirine izafesiyle oluşturulmuştur. Edeb (çoğulu âdâb) ferdî ve ictimaî hayatta akıllılık, usuluk, hâl ve tavrın iyiliği, güzelliği hoşluğu; terbiye, haya, utanma, usul, yol, zarafet, nezaket, güzel ahlâk; sonradan kazanılmış olan müeddeb davranış usul ve kaideleri gibi manalara gelmektedir.

Muaşşeret ise bir arada yaşama, hoşça geçinme, görgülü davranma; insanlara, akl-ı selimin hoş gördüğü, dinin onayladığı tarzda muamele etme olarak tarif edilebilir.¹ Âdab-ı muaşeret, genelde ailede anne ve baba, eğitim kurumlarında ise seçkin eğitimciler tarafından verilen iyi bir insanî eğitim ve öğretim yoluyla elde edilir; özellikle de ahlaken seçkin örnek şahsiyetlerde görülmektedir. Eğitimli / terbiyeli insandaki mevcut “iyilik” vasfının, daha ziyade söz, iş ve davranışlara yansıyan şeklini ifade eder. “Görgü Kuralları” olarak da bilinen âdab-ı muaşeret, insanı, toplum hayatında görgü ve nezaket açısından hata yapmaktan ve utandırıp yüz kızartıcı davranışlardan koruyucu vasfına da sahiptir.² Edeb özde ve sözde olur; özdeki edeb davranışlara, sözdeki edeb ise söze zarafet ve daha nice güzellikler katar.

İslâm’da âdâb’ın kaynağı Kur’an-ı Kerim, Sünnet-i Seniyye ve bu iki kaynağa dayalı; bilhassa Kur’an ve Sünnet’e aykırı olmamak şartıyla, evrensel ve yöresel örf-ler, adetler ve geleneklerdir. Yüce Allah, müminlerin hem kendisine yönelişlerinde hem Resul-i Edibi Hz. Peygamberin yanında hem de birbirleri ile ilişkilerinde nasıl olmaları ve davranışları gerektiğini bizzat Kur’an’da talim etmiştir.³ Elçisi

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, zduman@erciyes.edu.tr

1 Kur’an’da geçtiği her ayette ma’ruf, akl-ı selimin hoş gördüğü, dinin onayladığı söz, iş ve davranışlar olarak tavsif edilir. (Bkz. Nisa, 4/19)

2 Bkz. Âsım Efendi, *Kâmûs* Trc., I/134; Zebidi, *Tâcu'l-arûs*, 1/144. İbnu Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/206, v.d.

3 Bkz. Allah’a yönelişte âdâb, Fatiha, 1/1-7; A’raf, 7/55, 205; İsrâ, 17/110. Hz. Peygamber ile ilişkilerde âdâb, Nur, 24/62-64; Ahzab, 33/53-58, 68, 69; Hucurat, 49/1-5. Meclis âdabı, Mücadele, 58/7-13 (özellikle 11. ayet.)

Âdâb'ın gayesi, Müslümanları, Allah Teâlâ'nın hoşnut olup seveceği bir edeple süslemek; onların, başka insanlarla olan mü-nasebet-lerinde ölçülü, kibar ve daha sevecen hareket etmelerini sağlamak; ilişkilerini daha yaklaştıncı, birbirleriyle ülfet ettirici ve sevdirenci kılmaktır.

de "Üsve-i Hasene" örnek vasfı ve seçkin kişiliğiyle bunun şekillerini göstererek uygulanmasına müzaheret etmiştir.

Âdâb'ın gayesi, Müslümanları, Allah Teâlâ'nın hoşnut olup seveceği bir edeple süslemek; onların, başka insanlarla olan münasebetlerinde ölçülü, kibar ve daha sevecen hareket etmelerini sağlamak; ilişkilerini daha yaklaştıncı, birbirleriyle ülfet ettirici ve sevdirenci kılmaktır. Asıl amaç ise hem şahsın hem de toplumun huzur içerisinde, birbirlerine sevgi ve saygı bağlarıyla yaklaşmış birlikte ve hoşça geçinmelerini sağlamaktır.

Hiç kuşkusuz, cemiyet içerisindeki her fert, insan olarak aynı derecede saygıya lâyıktır. Ancak âdâb ve erkân sahibi "edîb / terbiyeli" kimselerin toplum içerisinde özel yerlerinin olduğu da bilinmektedir. Bu yüzden insanlar arasında sınıf farkı değil, terbiye ve tahsil farkı her zaman ve zeminde geçerlidir. Mesela "Her bilenün üstünde bir alimin olduğu"⁴ gibi alim ve abidler de ilim, amel ve takva bakımından derece derece birbirlerinden üstündürler.⁵ Resulullah'ın (s.a.s) "İnsanları layık oldukları yerlerine koyunuz!"⁶ emri bunu söylemektedir. O nedenle, bireysel ve sosyal hayatta her Müslümanın aynı derecede olmasa bile, belli bir terbiyeye sahip olması beklenebilir.⁷ Ayrıca, insanlara hak ettikleri değeri vermek, onları layık oldukları makama koymak, beşerî ilişkilerde ölçülü davranmak şahsa itibar, haysiyet ve şeref kazandırır ve onu hak ettiği övgüye lâyık kılar.

4 Yusuf, 12/76.

5 En'am, 6/83; Enfal, 8/4; Mücadele, 58/11.

6 Ebu Davud, Sünen, Edeb, 23.

7 Krş. Saffetî Ziya, *Âdâb-ı Muâşeret*, s. 7.

Yüce Allah, insanlık tarihi boyunca inananlara peygamberleri vasıtasıyla edeb kurallarını, muâşeret esaslarını öğretmiştir. Bu yüzden her peygamber, mutlaka kavminin en olgun, en edib ve en seçkin kişisidir. Her bakımdan örnek vasıflara sahip talimcisidir. Sözelimi yüce Mevlamız, biz Muhammed ümmetine şöyle hitap etmiştir: "Muhakkak ki, sizden Allah'a ve ahiret gününe kavuşacağına üman ve Allah'ı unutmayan kimselere Allah'ın Resulü'nde güzel bir örnek vardır."⁸

Kendisine, ilahi bir "ruh" olan vahiy indirilmeden önce "Kitap nedir, iman nedir? bilmeyen" Hz. Muhammed (s.a.s), o ruhun kalbinde aydınlatıcı bir nura çevrilmesiyle hidayete ermiş ve insanları da "sırat-ı müstakim"e erdirmeye başlamıştır.⁹ "Beni Rabbim terbiye etti ve eğitimimi çok güzel yaptı."¹⁰ sözü Hz. Peygamber'in diğer peygamberler gibi, gerçekten seçkin ve eğitilmiş bir insan olduğunun bir ifadesidir.

"Muhteşem bir ahlakın sahibi"¹¹ olup "Âlemlere sırf rahmet olarak gönderilen"¹² Hz. Peygamber, bir keresinde ashabına nasıl davranmaları gerektiğini öğütlerken şöyle demiştir: "Hüs-nü hâl, ten-nî, iktisad peygamberliğin kırkta biridir."¹³ Bu sözün anlamı şudur: Her hâl u kârda güzel görünüm sergilemek, hep ölçülü davranmak ve daima düşünerek hareket etmek peygamberlerin ahlâkı-

8 Ahzab, 33/21.

9 Şura, 42/52.

10 Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 1/67; Suyutî, *Camiu's-Sağır*, I/12.

11 Kalem, 68/4.

12 Enbiya, 21/107.

13 Tirmizî, *Birr ve Sıla*, b. 65, H. 2010, IV/366.

na yükselmek demektir. Veya Peygamberlerin vasfından kırkta birine sahip olmak demektir. Tüm bu açıklamalar gösteriyor ki, İslam'da adabın kaynağı Allah, Peygamberler ve onlara tabi olan seçkin müminlerdir. Maksat ise sağlıklı insanlar, düzenli toplumlar ve edebî, örnek nesiller vücuda getirmektir. Mübâlağasızca denilebilir ki, ordularda askerlerin sevk ve idâresi ne ise ictimâî hayatta muâşeret kaideleri de odur.”¹⁴

Sosyal münasebetlerin normal olarak sürdürülmesi; şahsın akli dengesi ile yakından ilgili bulunup sıhhatine de büyük etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki, “Sosyal münasebetler akli denge ile bağlantılı mıdır?” şeklindeki soruya verilen cevap şudur: “Yapılan incelemelerde, ele alınan psikiyatrik hastaların çeşitli ve farklı illetlerine rağmen bir noktada birleştikleri dikkati çekmektedir: Hepsinde de çevrelerindeki kişilerle münasebet kurma ve anlaşma zorluğu görülmüştür. Akıl hastanelerindeki tarihçeleri incelenince, akli denge bozukluğundan önce de etraflarındaki insanlarla (aile, arkadaş, meslektaş vs.) normal ve iyi münasebet kuramadıkları ortaya çıkmıştır. Mü-

nasebet kuramamanın mı hastalığı başlattığı, yoksa hastalığın mı sosyal münasebetleri engellediği tartışılmaktadır. Şurası muhakkak ki, zihnî denge ile beşerî münasebetler arasında yakın bir bağlantı vardır. Hiç kimse ile geçinemeyen, kimseyi sevmeyen, yahut anormal ve müstebit sevgi tezâhürü ile davranan, insanlardan kaçan ve onları kendisine düşman sayan kimsede bir çeşit dengesizlik tesbit edilebilir.”¹⁵ Nitekim kalplerin tabibi, gönüllerin sevgilisi Resulü Allah (s.a.s): “İnsanlarla ülfet etmeyen ve kendisiyle de ülfet edilmeyen bir kimsede hayır yoktur!”¹⁶ buyurmaktadır.

Abdurrahman es-Sâfûrî (v. 894 h.) bir beytinde, akılla edebî bir arada zikretmiş, birbirleriyle olan yakın ilişkilerini veciz bir ifade ile şöyle terennüm etmiştir: “Allah, hiçbir kimseye akıl ve edepten daha üstün bir bağışta bulunmamıştır. O ikisi gencin güzelliğidir. Şâyet onları kaybederse hayatın en güzel iki şeyini kaybetmiş olur.”¹⁷ Gerçekten akıl ve edebî birlikte bir insanda bulunması, insanın

14 Saffetî Ziya, *Âdâb-ı Muâşeret*, s. 4.

15 Züleyha Münif 12.6.1978 Tarihli Tercüman Gazetesi, 3 Soru, 3 Cevap köşesinden.

16 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, (v. 241 H.), *el-Müsned*, Beyrut, 1389, 11 / 400.

17 Abdurrahman b. Abdusselâm, es-Sâfûrî, *Nüzhetu'l-Mecâlis ve Müntehâb en-Nafâis*, Mısır, 1357 h., I / 78.

aynı zamanda en sağlıklı halidir. Toplum içerisinde şahsı hürmete lâyık kılan, âli derecelere yükselten akli ve edebidir. Akli olmayan veya akli olup da biedeb olan/edebsiz, yahut her ikisi birden olmayan kimse cemiyette, insan olmaktan ziyade bir değere sahip olmayan zavallılardan başkası değildir. İslam'da, peygamberlerden sonra mevkileri derece derece birbirinden üstün olanların alimler olduğunu yukarıda zikretmiştik. İlim adamlarını da yükselten veya düşüren, hiç şüphe yok ki, iman ve adalet vasıflarından sonra gelen edebleridir. İslam Filozofu İbn Sina demiştir ki: "Beş okka ilmi olanın, hiç olmazsa bir okka da edebi olsa gerekir." Mevlânâ (v. 1273) Hazretleri de: "Ey âşıklar, nefsinizi edeple süsleyin. Zira aşk yollarının hepsi de edepten ibarettir."¹⁸ diyerek İlahî Aşk'a varan yolların tamamının edepten ibaret olduğunu; O'na varabilmek için nefsi edeple tezyin etmek gerektiğini Hak âşıklarına tavsiye etmiştir.

Anlaşıyor ki, "İnsan" olarak üstün bir meziyete ve ayrıcalığa sahip olan Ademoğlunun, "tab'an medeni" olup¹⁹ fıtrati gereği toplum içerisinde yaşarken, insanî vasıflarında daha da yücelebilmesi, beşerî kemale erip İlahî aşka varabilmesi, ancak imandan sonra takınacağı güzel edeple mümkündür. Çünkü akli olmayanın dini olmaz. Edebi olmayanın da insanlığından söz edilemez. Zira Şeyh Sadi Şirâzî bir beytinde demiştir ki: "Âdemîzâde ger bî edebest âdem niyist / der çeşm-i benî Âdem ve hayavan edebest." "Adem olmaz adı asla edebisiz olanın / Edebdir çünkü farkı insan ile hayvanın!" Bunun anlamı şudur, Ademoğlu eğer edebisiz ise, adam değildir; çünkü Ademoğlu ile hayvan arasındaki fark edebdir. Sağlıksız bir ruha sahip olup insanlarla ünsiyet kurmayan ve hemcinsleriyle ülfet etmeyen, elbette güzel ahlâkından da söz edilemez. İlahi aşk ise, ancak dini, insanlığı ve ruhi sağlığı yerinde olan gerçek insanlar için söz konusudur. Hakk'ı ve insanı sevmeyen, ona âşık olmanın ilahi aşkı nereden olsun ki!

İçtimai hayatta her ferдин akli dengesi, insanlarla sağlıklı ve sürekli ilişkiler kurabilmesi, anlamlı ve nezih bir hayat yaşayabilmesi, hiç şüphesiz, cemiyetin düzeni ve sosyal münasebetlerin seviyesiyle

18 Mevlânâ Celâlüddin-i Rûmî, *Mesnevî*, Tercüme ve Şerhi, Tahîru'l-Mevlevî, İst. 1964, I/113.

19 Rağîb el-İsfehânî, (v. 502 h.), *er-Risâle fî Âdâb-ı Muhaletatı'n-Nas*, (1243 h. de yazılmıştır) vr. 14/b

çok yakından ilgilidir. Konuya ters açıdan baktığımız zaman da durum aynıdır. İçtimai düzenin olmadığı toplumlarda ferdi hayatın sıhhatinden bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü fert ve toplum, birbirini vücuda getiren önemli iki esastır. Biri olmadan diğerrinin olması imkânsızdır. Bir toplumun bozulması demek, o toplumu vücuda getiren fertlerinin ahlâken tefessüh etmiş olması demektir. Eğer bir toplum tüm değerlerini teker teker kaybetmiş, kendi içinden çürümüşse, artık o toplumu ayakta tutabilecek etkili bir dinamikten söz edilemez.²⁰ Aldos Hexley, *Texts and Pretext* adlı eserinde şöyle demiştir: "Ruhen çözülen insanın, ahlâkî suçluların yanına gelmemesine imkân yoktur."²¹ Zira bir insanda akli dengenin bozulması demek, o insanın her şeyini kaybetmesi demektir. Ondan her türlü kötülük beklenebilir. Belki de bu

yüzden Allah Teâlâ, Müslümanlara, büyüğünün yanında ses tonunu ayarlamaya varıncaya kadar tüm âdab ve erkani, âyet-i kerîmeleriyle bizzat ta'lim etmiş, ictimai yaşayışlarının düzen ve âhengi için de bunlara uymayı zorunlu kılmıştır.²² İslâm'dan başka hiçbir din ve disiplinde, her konuda olduğu gibi âdab konusuna bu kadar önem verildiği görülmemiştir.²³

20 Krş. Enfal, 8/53; Ra'd, 13/11.

21 Muhammet Kutub, *İslâm ve Materyalizme Göre İnsan* (Trc. Kemal Sandıkçı), İst. II. baskı, tarihsiz, s. 302.

22 Reddü'l-Muhtar'da kaydedilen bir izahda, muâşeret esaslarını öğrenmek farz-âyin olan ilimlerden sayılmış ve "İslâmın farzlarından biri de kişinin, dinini ikâmede, amellerini ihlasla yapmasında ve Allah'ın kullarıyla muâşerette muhtaç olduğu şeyleri öğrenmesidir" denilmiştir. (İbnu Âbidîn Muhammed Emin b. Ömer, v. 1252, a.g.e., Mısır, 1972, I/29.)

23 Bkz: Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İn-*

Şeyh Sadi Şirâzî bir beytinde demiştir ki: “Âdemîzâde ger bî edebest âdem niyst / der çeşm-i benî Âdem ve hayavan edebest.”
“Adem olmaz adı asla edebsiz olanın / Ebedir çünkü farkı insan ile hayvanın!” Bunun anlamı şudur; Ademoğlu eğer edebsiz ise, adam değildir; çünkü Ademoğlu ile hayvan arasındaki fark edebdir.

Âdab ve erkâna riayet, müminin ibadetleri açısından da çok önemlidir. Çünkü şer’î hükümlerden, mükelleflerin fiillerine taallük eden mâlî ve bedenî ibâdetler; farz, vâcip, sünnet, müstehab ve âdab olmak üzere beş kısma ayrılır. Bunlardan her biri bir öncekinin tamamlayıcısı durumundadır. Şöyle ki, âdâba tam riâyet eden müstehabların ecrine ulaşır; müstehabları ihmal etmeyen, sünnetlerin ecrine ulaşır; sünnette kusur işlemeyen vâcibi terk etmez. Vâciplerin ikmâliyle de farzlar “ihsan” derecesine ulaşır. Bu demektir ki, farzları tam olarak yapmış olmak için vâciplere; vâcipleri noksansız yapabilmek için sünnetlere; sünnetleri tam olarak ta’kip için müstehablara; müstehablarda arzuya ulaşabilmek için de âdâba riayet şarttır. Zira âdâba riayet etmeden amellerin maksadına eriştiğini söylemek zordur. Meşhur Cibril hadisinde, Peygamber Efendimiz (s.a.s) “ihsan”ı tarif ederken “İhsan, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmendir, sen, O’nu görmesen de O’nun seni mutlaka görmekte olduğunu bilmendir.”²⁴ buyurmuştur. O halde Allah’ın gözü önünde yapıldığı bilinen işlerde adaba riayetsizlik olur mu?

Enes b. Mâlik (v. 179 h.) şöyle demiştir: “Amelde edep, onun kabulüne işaretler.”²⁵ Bu demek oluyor ki, ibadetlerde edebe riayet ne kadar fazla olursa kabulüne dair ümit de o derece ziyade olur. Meselâ, zekât ve sadakayı ele alacak olursak “Veren el, alan elden daima üstündür.”²⁶ gerçeğine rağmen görürüz ki, yapılan ihsan ve yardımlar esna-

sında tatbik edilen İslâmî âdab sayesinde ne veren verdiği için kuruntuya kapılıp üstünlük psikozuna kapılır ve alanın izzet-i nefsinin rencide eder, ne de alan, fakr u zaruretinden ötürü ezilir, mahcup olur. Çünkü Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: “Sadakaları açıktan vermeniz güzel bir şeydir; eğer onları gizler, fakirlere öyle verirseniz, bu sizin için daha iyi olur! Allah bununla günahlarınızdan bir kısmını örter! Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”²⁷ Bir başka ayetinde: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için topraktan çıkardıklarımızın temiz ve hoş olanlarından Allah yolunda harcayın, size verildiği takdirde dudak büküp burun kıvrımadan alamayacağınız kadar kötü şeyleri vermeye kalkışmayın! Bilin ki Allah zengindir; övülmüştür.”²⁸ emri ile de verilecek şeyin kaliteli olmasını Müslümanlara tavsiye etmiştir. Daha bunun gibi birçok âyet-i kerîmelerle ibâdet kastıyla yapılan işlerin âdâbını öğreten Allah Teâlâ: “Ey iman edenler! (...) başa kakmak ve verilen kimseye eziyet etmek suretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın!”²⁹ uyarısı ile de âdab ve erkânına riayet edilmeden yapılan iyilikleri kabul etmeyeceğini beyan etmiştir.³⁰ Namazdaki “İhlas”, “Ta’dil-i erkana riayet”, “Huşu’ ve Hudu”; Hac’daki sıkıntıları sabırla göğüslemek, insanları incitmemeye gayret etmek, onlarla tartışmamak, bilhassa cidalden uzak durmak... bunların hepsi, bu ibadetlerin kabule şayân olabilmeleri için uyulması gereken âdab ve erkandandır.

Görülüyor ki, İslâm’da yapılan ibadetler; ancak âdabına riayet edildiği zaman makbuldür. Edebe

ciller ve Kur’ân (Trc. Dr. Mehmet Ali Sönmez), Konya, 1979.

24 Buhârî, İmân, 37, I/18.

25 Şihâbuddîn ebu’l-Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdillâh Sühreverdî, *Avârifü'l-Maarif*, (İhyâ’nın sonunda). Beyrut, tarihsiz, V/151.

26 Buhari, Zekat, 18.

27 Bakara, 2/271

28 Bakara, 2/ 267.

29 Bakara, 2/197.

30 Sühreverdî, *Avârifü'l-Maarif*, V/151.

uyulmadan yapılanlar ise sadece yapılmış olur; fakat sahibine pek bir şey kazandırmazlar. Edebi olmayanın şeriatı da olmaz derken, ibadetler konusunda edebın önemini belirtmek isteyen Celâl el-Basrî (k.s.) der ki, "Tevhid imanı /şeriatı (tatbik etmeyi) gerektirir, şeriatı olmayanın imanı ve tevhidi de olmaz. Şeriat da edebi gerektirir. Edebi olmayanın şeriatı, imanı ve tevhidi de olmaz."³¹ Şu halde denilebilir ki, imanın kemali, ibadetlerin kabule şayan olabilmeleri, ancak âdab ve erkânına riayetle mümkündür.

Bir gün, sahabeden bir kaç kişi bir çocuk için mezar kazıyordu. Resulüllah da (s.a.s) orada oturmuş onları seyrediyordu. Mezarı kazananlar, kazma işini tamamlayıp mezardan çıkacakları zaman Allah'ın elçisi, parmağıyla lahdin üst kısmındaki bir çıkıntıyı onlara gösterdi ve "Şurayı da düzeltin sonra çıkın!" buyurdu. Sahabeler önce birbirlerine baktılar, sonra da birisi: "Ya Resulüllah! O çıkıntı orada dursa ölüye bir zarar vermez, düzeltsek hiç bir fayda sağlamaz." deyince o yüce zat, işlerde ihsan/estetik ilkesini belirleyen şu hikmeti buyurdu: "Hiç şüphesiz Allah güzeldir, güzeli sever."³² Nitekim yüce Mevla, Neml suresinde, sanatındaki estetik mükemmelliğe işaret ederek şöyle buyurmuştur: "Baktığında dağları yerlerinde sabit sanırsın, oysa onlar bulutların yürüdüğü gibi³³ yürümektedirler. İşte bu, yarattığı her şeyi mükemmel yapan Allah'ın san'atıdır."³⁴ Yani, Allah, her şeyi itkan ile /olması gerektiği biçimde mükemmel yaratmıştır. Muhakkak ki O, işlerin olması gerektiği şekilde tam, sağlam ve güzel yapılmasını da sever. Hareket hâlindeki bir nesnenin gözü yanıtacak derecede mükemmelliği sebebiyle hareketsizmiş gibi görünmesi, sanatın, estetiğin mükemmelliğinden başka ne ile izah edilebilir ki! Şu ayet de aynı şeyi söylemiyor mu? "Yedi göğü tabakalar hâlinde yaratan O'dur! Sen, Rahman'ın yaratmasında hiçbir düzensizlik göremezsin! Haydi, gözünü çevir de bak, bir çatlak görebiliyor musun? Sonra, gözünü ikinci defa çevir. İmkânı yok, göremezsin! Sonuçta gözün sana umudunu kesmiş, yorgun ve bitkin hâlde dönecektir."³⁵

31 Sühreverdî, *Avârifü'l-Maarif*, V /151.

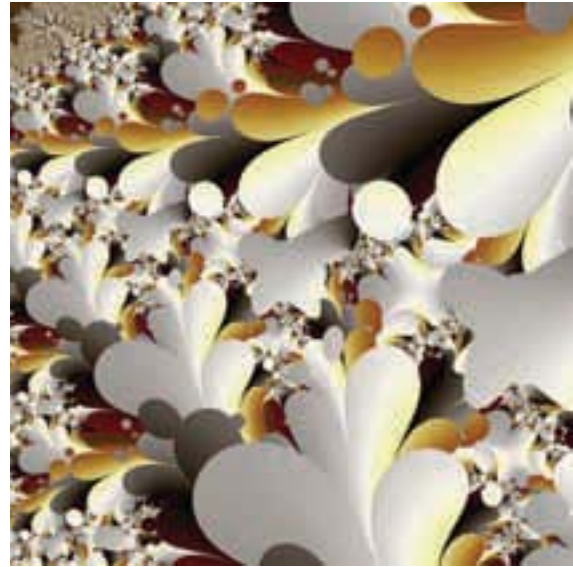
32 Müslim, İman, 41.

33 Krş. Nur, 24/43.

34 Neml, 27/88.

35 Mülk, 67/3, 4.

Sonuç olarak deriz ki edeb, diğer bir ifade ile âdab-ı muaşeret, insanı, dolayısıyla toplumu zarafet, nezaket ve estetiğe; söz, iş ve davranışlarında ölçülü davranmaya, düşünerek hareket etmeye ve hüsn-i hâle/güzelliğe; Allah'a yönelişlerinde ihlâs, huşu ve hudu'a; Resulüllah ile ilişkilerinde gönülden sevgi, saygı ve ağırbaşlılığa davet etmektedir. Sözün özü, gerçek manada insan olmaya çağırmaktadır. Müminlerin tüm işleri, "itkan" ile ibadete, ibadetleri de âdab ile "ihsan" derecesine yükselmektedir. "İtkan" ve "ihsan", mükemmelliğe atılmış iki imzadır. Allah'ın sanatı evren, bu imzayı taşımaktadır. İsteyen her göz, bu imzayı her yerde ve her an görebilir. Yüce Mevlâ kullarından; özellikle mümin kullarından bunu arzu etmektedir.

Âdab-ı muaşerete riayet, bir müminde akıl, iman, ibadet ve ihsan gibi dört yüce erdemın bir arada bulunduğu alametidir. Bu dört erdemın, bir insanın söz, iş ve davranışlarına yansımaları kuşkusuz onun kemaline işarettir. Zaten bir insanda iç ve dış güzelliği /estetik ve âdab bir arada ise, o insan, beşer vasfı sebebiyle mükemmel olmasa bile onun erişeceği merteye, hiç şüphesiz, kemaldır. Resulüllah (s.a.s) bunun en güzel örneğidir. Onun eğitip yetiştirdiği Hz. Ebu Bekirler, Ömerler, Aliler, Osmanlar ve daha nice Allah dostları akıl ve edeb ile yücelmiş kemal sahibi örnek müminlerdir. ■